

Intelletuellt samvete — Ingemar Hedenius

INGEMAR HEDENIUS: Att välja livsåskådning. Bonniers, 16:50.

13/6

I SIN FÖR TVA ÅR sedan utkomna bok "Tro och vetande", debatterad och omskriven mer än någon annan skrift på detta område sedan årtionden, gav professor Ingemar Hedenius en systematisk genomförd religionskritik. Han utgick från tre postulat: 1) kristendomen innehåller jämte mycket annat (poesi, värderingar), ett försanthållande av vissa satsar; 2) dessa satsar är av den beskaffenhet att de kan begripas utan att erkännas vara riktiga; 3) motsägelslagen, dvs. en utsaga är aldrig både sann och falsk. Från dessa utgångspunkter analyserade Hedenius några kristna trosföreställningar, särskilt tanken på en personlig, på en gång allsmäktig och allgod Gud samt framför allt de metoder genom vilka moderna teologer sökte dölja eller komma från de uppenbara godtyckligheterna och motsägelserna i den kristna läran. Det nu publicerade arbetet består till stor del av svar på kritiken mot det förra. Här till kommer emellertid en rad psykologiska och logiska reflexioner, varigenom Hedenius ståndpunkt utbygges och fördjupas, särskilt i den stora, briljant skrivna och skarpt tänkta uppsats som givit boken dess namn.

För de flesta troende, präster lika väl som lekmän, torde kristendomen bestå i en mängd, såsom en vag enhet uppfattade, stämningar, värderingar och trossatser, som inte preciseras och endast av en eller annan grubblare begrundas. Minnen från barndomens med kristna symboler smyckade högtider blandas med längtan efter frälsning och försoning, ångest inför döden, vördnad och kärlek för Jesus och andra kristna gestalter, en vag tro på en försyn eller rent av en ständigt ingripande, straffande och förlåtande Gud. Lekmännen tänker med att teologerna tänker för deras räkning; teologerna är upptagna med dogmatiska ut-

läggningar, som snarast liknar juridik, med moraliska detaljer, med exegetik, kyrko- och religionshistoria, i några fall med ett slags kunskapsteori, som helt präglas av den apologetiska tendensen. Vad man tror och varför man tror, det intar en mycket undanskynd plats i denna livssyn eller vad man nu vill kalla det. Svänandet mellan skilda ingredienser är det karaktäristiska; inför svårare frågor faller man tillbaka på det "outrannsakliga" och tröstar sig med det egna förnufts begränsning. Hela attityden stöds därav att den religiösa är föremål för ett slags socialt tabu — det anses opassande att störa en troende genom frågor och kritik, medan en politiker eller en vetenskapsman är omgiven av passliga motståndare och konkurrenter. (Tänk er att predikningar eller prästerliga uppsatser skulle nagelfaras som andra föredrag eller artiklar!) Detta tabu har sannolikt blivit starkare genom att kyrkan försvagats som maktfaktor och därför inte uppkallar till strid; prästerna själva medverkar till isoleringen av det religiösa genom ambitionen att — utom i rituella sammanhang, då alla underligheter är i sin ordning — uppträda som vanligt folk.

En skrift som Hedenius "Tro och vetande", som på nytt helt allvarligt tar upp frågan om vad de kristna tror och hur det verkligen förhåller sig måste därför väcka förbittring och förvirring. Många kände sam-

ma blandning av irritation, blygsel och självbelåten korrekthet som inför en sluskig kavaj på en smokingbjudning eller ett ärligt ord i ett officiellt tal. Vad skall det här tjäna till? Det är ju självklart vad han säger! Det är ju vansinnigt vad han säger! Varför kan han inte lämna oss i fred, varför kan han inte lämna de hyggliga prästerna i fred? Så sade man, och i oviljan inför denna malplacerade sanningslidelse enades i stor omfattning troende och fritänkare. Denna bok, lysande genom klarhet, noggrannhet, stilistisk finess, blev i stort sett betecknad som en obetydlig bok — samtidigt som man skrev volymer för att bemöta den.

Hur reagerade då trons försvarare? Ibland sade man att framställningen i stort sett var riktig, men oväsentlig, ibland att den var alltigenom oriktig, och naturligtvis oväsentlig. Det karaktäristiska är emellertid att nästan alla inlägg av någon betydelse gick ut på att undanskjuta sanningsfrågan, att genom olika metoder förklara denna fråga meningslös eller ovidkommande. Metoderna har varit många. En representativ troende talar om hur obetydlig människan är i världssalltet (som om just den kristna tron vunno genom detta konstaterande), en annan om hur begränsat människans förnuft är (vilket tänkes vara ett argument mot Hedenius, men inte mot den kristne), en tredje slår med förtjusning fast att en naturvetenskapsman påstått "verklighetens kärna" vara motsägelsefull — som om det faktiska kunde innefatta motsägelser och inte motsägelselagen gällde utsagor om verkligheten.

Mera filosofiskt bevandrade har framfört något mera invecklade tankegångar. Ett par Lundateologer anser sig kunna rensa bort hela sanningsproblemet genom infallet att den "fakticitet" varom här är fråga finns blott i "relation till ett

ställningstagande" — ett något invecklat sätt att uttrycka att den kristne guden finns för den kristne och den muhammedanske guden för muhammedanen. En av de mest respektabla debattörerna, dr E. Hj. Linder, finner i de motsägande föreställningar som vissa filosofer visat vara anknutna till ett begrepp en hemul för att även ett motsägelsefullt Gudsbegrepp är i sin ordning. Hos andra talar om spänningar, paradoxer och svårigheter såsom det väsentliga i tron — som om kristendomens kärna vore förmågan att tro på oförenliga ting. Kartoliken dr Johannesson går med på Hedenius kritik, men stannar vid att underverken är bevisade. "Om vi har att välja mellan experter på att upplösa logiskt tänkande i religiösa frågor och experter på att förneka lättillgängliga fakta, vad vore bäst?"

I detaljer användes vid försvaret liknande metoder. Biskop Aulén förnekade både Guds allmakt och vad han tidigare skrivit till stöd för denna allmakt. Han förklarade att en katekesedition av 1878 var föråldrad, trots att den ännu är gällande, och bestred att katekesen inläres i skolorna — trots att en lärare inom hans eget stift bestyrkte det motsatta förhållandet. I en vanlig diskussion skulle dylika sanningslösheter ha mött allmän kritik och beledsagats av ursäkter från den felande — i detta fall tycks både den felande och hans meningsfränder ha ansett allt vara på sin plats.

Ser man på det försvar som presterades av det kristna lägre är det två intryck som blir dominerande. Dels att med några undantag — biskop Bohlin, ett par frikyrkomän och Lundateologer — lättfärdigheten i resonemangen är så otroblig att man endast med yttersta svårighet kan anta god tro. Vad skulle det i ett politiskt eller vetenskapligt meningsutbyte sägas om personer som stöder motsägelsefulla uttalanden med retorik om det mänskliga förnufts begränsning eller med

förtjusta hänvisningar till det komplicerade i modern fysik? Dels att apologierna till stor del går på inte bara skilda, utan motsatta linjer: den ene anser självklart vad den andre ursinnigt bestrider. Och denna oenighet observeras eller diskuteras inte — medkämparna skulle, tycker man, börja tvista med varandra, men oviljan mot motsägelselagen drivs tydligen därhän att man godtar alla välsinnade påståenden, hur stick i stäv de än går.

De fritänkare som upprätt i debatten har till stor del varit vad Hedenius kallar "pryda"; de har velat stå "ovanför", som om det vore en låghet att verkligen röra vid vår religions sanningsspåra. Denna hållning torde ha varit ytterst vanlig även i den privata diskussionen. Varför bråka om dessa ting, saken är ju klar sedan länge, låt oss tala om något ro-

ligare, det har varit en vanlig inställning. Det är svårt att motivera denna hållning med tanke på dels att "mången nutida fritänkare torde gå bet på att själv någorlunda korrekt ange otrons intellektuella grunder", dels att den kristna läran är formellt härskande och reellt mycket inflytelserik. Verkligt

olustigt blir detta pryderi då det urartar till ett slags klumpig flirt med de läror man inte tror på eller förenas med antydningar om kluvenhet, själskval och ångest — som om det vore något brackigt och trivialt att söka vara klar i huvudet, oberoende av känslor och stämningar. En dylik fritänkare upplyser oss om att hummersås är både söt och sur och frågar varför inte då också Gud kan ha motsägande egenskaper; han har redan i såsen funnit de tankesvårigheter som mera stor-

CDVTE

vulna andar behöver relativitetsteori och kvantmekanik för att uppfatta. Bottenrekordet innehas av ett par yngre författare, som — under exponerande av en sagolik okunnighet i filosofi — talar om att de vid späd ålder tänkt som Hedenius, men sedan blivit mera djupsinniga och dubbelbottnade; "multiplikationstabellen" hjälper inte då de i ångest biter i lakanen om nätterna. Sådana beaktelser, mänskligt rörande men ovidkommande i en intellektuell diskussion, har vi inte behövt höra från de kristnas sida. Inför sakliga resonemang är Hedenius hövlig och långmodig, men inför dylikt blir han arg och säger ifrån, gudskelov.

Professor Hedenius har med

beundransvärd omsorg och fullständighet gendrivit kritiken av 1949 års inläga. Han har kommit med åtskilligt nytt: utom den stora inledande uppsatsen bör särskilt nämnas artikeln "Teologi och kvantmekanik". Läsningen av hans bok ger nöje, upplysning och uppbyggelse. Det är tvivelaktigt om vi hos någon annan samtida svensk författare möter denna förenig av kvickhet, skarpsinne, intellektuell ärlighet, allsidig bildning och starkt temperament.

HERBERT TINGSTEN